

Робота студентів на конкретних археологічних об'єктах забезпечує практичне освоєння методики дослідження пам'яток різних історичних періодів, що сприяє становленню навичок професійного польового археолога.

Польові дослідження виконують важливу виховну функцію, формуючи в студентів командну взаємодію, відповідальність, аналітичне мислення та стійкий інтерес до наукової діяльності.

У результаті проходження археологічної практики студенти не лише здобувають професійні уміння, але й формують здатність інтерпретувати археологічні матеріали у ширшому історико-культурному контексті, що є основою для їх подальшої наукової та педагогічної діяльності.

Богдан Гринюка (Тернопіль)

ОСОБЛИВОСТІ ХРИСТІЯНСЬКИХ ПОХОВАНЬ ПЛІСНЕСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ (XII–XIII СТ.)

Пліснеський археологічний комплекс – це комплекс пам'яток, до якого входить слов'янське городище (IX–X ст.) й культовий центр в урочищі Оленин Парк (кінець VII–X ст.), варязький курганний могильник в ур. Поруби (XI – перша половина XII ст.), давньоруське городище (XII–XIII ст.) та споруди Підгорецького монастиря Чину Святого Василя Великого (з кінця XVII ст.). Переважно за більш ніж 200 років археологічного дослідження пам'ятки археологи мали за мету дослідити житлову й господарську забудову чи фортифікації окремих ділянок Пліснеського городища, а вивчення планування цвинтарів й особливості поховального обряду не входили в їх плани.

Загалом на території Пліснеського археологічного комплексу виявлено 192 поховання в т.ч. 11 підплитових поховань, 1 поховання в кам'яному саркофазі та 5 з кам'яними «подушками». Більшість виявлених давньоруських кладовищ відкрито випадково. Тому дані про планування цвинтарів та особливості поховального обряду є малоінформативними. Зрештою, виявлені захоронення XII–XIII ст. майже не ставали об'єктом досліджень професійних антропологів. Загалом, можна виокремити чотири типи християнських поховань Пліснеська: звичайні поховання в ямах, підплитові поховання, ямні поховання з кам'яними «подушками» та в кам'яному саркофазі. Переважна більшість досліджених могил без супровідного інвентарю, що пояснюється впливом християнства. Хоча в поховальному інвентарю дослідники виявляли цвяхи, ножі, долота, пряжки, сережки, перстені, гудзики, металевий шлак, горщики, керамічні долівкові плитки тощо.

Варто взяти до уваги й те, що християнська традиція передбачала поховання головою на захід. Таке положення небіжчика пов'язане з вірою у те, що після Страшного Суду людина мала постати обличчям на Схід, звідки прийшов Ісус Христос. Однак, на могильниках Пліснеська окрім переважаючої західної орієнтації, зафіксовано й інші напрямки поховання померлих, що залежало від пори року. Як правило, поховання були закладені в неглибоких ямах. Встановлено, що загальноприйнятим був уклад тіла померлого горілиць, на спині, у випростаному положенні і з випростаними ногами. Тіло небіжчика клали головою на захід, а рідше на південно-західну чи північно-західну орієнтацію. Це зумовлено рухом сонця вздовж горизонту.

Ще одна цікава особливість – відсутність у переважній більшості могил супровідного інвентарю. Це, можливо, свідчить про соціальний статус похованих, але найвірогідніше пояснюється впливом християнства, адже згідно з християнськими канонами людина має піти з цього світу такою, якою прийшла в нього, тобто позбавленою будь-яких предметів.

Заслугує уваги й питання зафіксованих християнських поховань з кам'яними і керамічними долівковими плитками під тілом небіжчика, які виявили Іван Старчук, Роман Багрій, Михайло Филипчук та Андрій Филипчук під час досліджень в ур. Замчисько та ур. Високе Городиско. Хоча зрідка у могилі також знаходили фрагменти кам'яних жорен. Такі «кам'яні подушки» вчені фіксували, переважно, під головою і ногами небіжчика в давньоруських захороненнях. Загалом у Пліснеську вони наявні як у чоловічих, так і в жіночих могилах. Стосовно подібних поховань (могильники в Києві, Жванці та ін.) у науковому середовищі часто звучали різні тези. Так, на думку українського вченого Всеволода Івакіна, поховання з «кам'яними подушками» зумовлені впливом чернечих звичаїв та «мало імітувати аскетичне ложе-могилу ченця-відлюдника». На жаль, підтвердити те, що наведені вище захоронення Пліснеська мають відношення до чернецтва дуже складно. Загальновідомо, що в давньоруській час найбільш поширеними і дослідженими є поховання чернців у ніші чи камері-крипті. Можливо, зафіксовані «кам'яні подушки» відбивали соціальний статус небіжчика. В інших випадках відбувався поступовий перехід і поєднання місцевих язичницьких вірувань із традиціями християнського світогляду, що проявилось і в особливостях захоронення померлих.

Відзначимо, що в 1993 р. Михайло Филипчук проводив упорядкувальні та рекультивацийні роботи на місці незавершених розкопів Романа Багрія (південно-західна частина ур. Замчисько) виявив рештки кам'яного саркофагу (поховання № 8), який складався з двох частин. Нижня частина захоронення була репрезентована рештками дерев'яно-земляної поховальної камери (параметри 2,70×1,50 м) та поховальної ями (параметри 2,2×0,80 м). Кістяк небіжчика мав довжину 1,95 м та був поруйнований у верхній частині скелету, а поховання виявилось безінвентарним. Друга частина – верхня, представлена рештками кам'яного саркофагу, які змістилися і знаходилися ближче над похованням № 13. Самі плити залягали на глибині 0,50 м від рівня сучасної поверхні. Дослідник зауважив, що кам'яна надгробна частина «...виглядала із землі і виявилася вказівником для грабіжників. В такому склепі міг бути похований хтось зі знатного роду літописного Пліснеська в середині XII ст.». Очевидно, вчений мав рацію й у саркофазі мали захоронити особу, яка належала до верхівки давньоруського суспільства Пліснеська. На грабунок виявленого поховання також вказує порушення анатомічного порядку скелету та відсутність при ньому прикрас. Таким чином, на території Пліснеського археологічного комплексу виявлено 192 поховання в т.ч. 11 підплитових поховань, 1 поховання в кам'яному саркофазі та 5 з кам'яними «подушками».

Володимир Сосульський (Тернопіль)

АРХЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ ЛИТОВСЬКОЇ ДОБИ НА КАРТІ ФРІДРІХА ФОН МІГА ТА СУПУТНИКОВИХ ЗНІМКІВ

Вивчення археологічної спадщини України набуває дедалі більшої значущості в умовах сучасних викликів, пов'язаних із збереженням культурного надбання. Тож дослідження карти фон Міга, а особливо маловивченої литовської доби, використовуючи сучасні картографічні

*Виявлені останніми роками християнські поховання перезахоронили о. Орест Вільчинський (1974–2020 рр.) та о. Віталій Барабаш (духовний наставник Історико-культурного заповідника «Давній Пліснеськ»).